

Stanisław Stańko¹, Aneta Mikula²

¹ Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych,

² Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej,

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Zmiany struktury obszarowej gospodarstw rolnych w krajach UE-15 i w Polsce

Changes of the area structure of farms in the EU-15 countries and in Poland

Synopsis. Opracowanie przedstawia zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych w krajach UE-15 i w Polsce w długim okresie. Na podstawie danych Eurostat przedstawiono tendencje zmian liczby gospodarstw w grupach obszarowych w latach 1980-2013. W przekształceniach struktury obszarowej stwierdzono tendencję spadkową w liczbie gospodarstw ogółem oraz mniejszych i średnich obszarowo. W krajach o rozdrobnionej strukturze obszarowej okresową tendencją wzrostową charakteryzowała się liczba gospodarstw średnich, która w późniejszych okresach zmieniła się na spadkową. Wzrosła liczba gospodarstw większych obszarowo (100 i więcej ha). W Polsce zmiany struktury obszarowej gospodarstw przebiegają analogicznie jak w krajach UE-15, ale w wolniejszym tempie i są charakterystyczne dla początkowych etapów zmian.

Słowa kluczowe: struktura obszarowa, liczba gospodarstw, tendencje, UE-15

Abstract. The paper presents the changes of the area structure of farms in the EU-15 and in Poland in the long term. On the basis of Eurostat data trends in the number of farms in the area groups in the years 1980-2013 were shown. Transformation of the farms' area structure was characterized by a downward trend in the number of farms in general and small and medium-sized. In countries with fragmented area structure periodic upward trend appeared by a number of medium-sized farms, which in later periods changed to downward trend. The number of larger farms (100 ha and more) increased. In Poland, changes in the structure of farms run the same way as in the EU-15, but at a slower pace and can be identified as an early stage of change.

Key words: farms by area groups, number of holdings, tendency, EU-15

Wprowadzenie

Niezależnie od ustroju społeczno-ekonomicznego ziemia jest składnikiem niezbędnym dla produkcji rolniczej. Jako podstawowy czynnik produkcji w istotny sposób określa model gospodarowania i typ rolnictwa. Podstawowymi elementami określającymi rolę ziemi w produkcji rolniczej są jej zasoby i jakość oraz relacje cen w stosunku do pozostałych czynników produkcji. Jedną z cech charakteryzujących rolnictwo oraz osiągnięte wyniki jest struktura obszarowa gospodarstw, która jest kategorią historyczną

¹ prof. dr hab., e-mail: stanislaw_stanko@sggw.pl

² dr inż., e-mail: aneta_mikula@sggw.pl

i zmienną. Od stuleci była kształtowana przez różne ustroje, ich systemy prawne, warunki ekonomiczne, demograficzne i inne (Szemberg, 1998).

Współcześnie rolnictwo jest integralną częścią gospodarki. Rozwija się pod wpływem otoczenia i samo wywiera wpływ na gospodarkę. Gospodarka nie może rozwijać się bez wydajnego rolnictwa tak jak rolnictwo nie może funkcjonować bez strumieni zasobów, które płyną doń z zewnątrz (Ekonomika..., 1983). W wyniku takich procesów na rozwój rolnictwa i jego poszczególnych gałęzi oddziałują różne czynniki, które można podzielić na dwie grupy:

- charakteru endogenicznego, wynikające z potencjału produkcyjnego tj. zasobów czynników produkcji ziemi, pracy i kapitału, ich jakości i sposobów wykorzystania,
- charakteru egzogenicznego, wynikające z oddziaływania zewnętrznego na rolnictwo i inne części gospodarki (Hunek, 1998).

Oddziaływanie zewnętrznych sił i procesów rozwojowych na polskie rolnictwo i inne sektory wzmocniło się od czasu wstąpienia Polski do UE. Niezależnie od procesów integracyjnych, na rolnictwo europejskie wpływa proces globalizacji. Zmiany te powodują konieczność adaptacji poszczególnych sektorów, gałęzi i gospodarstw do zmieniającego się otoczenia. W wyniku tego następują zmiany w poziomie i relacjach cen czynników produkcji, wielkości i strukturze gospodarstw, osiąganych efektach produkcyjnych i ekonomicznych.

Jedną z cech charakteryzujących rolnictwo oraz osiągnięte wyniki jest struktura obszarowa gospodarstw. W znacznej mierze określa ona warunki gospodarowania oraz wydajność pozostałych czynników produkcji to jest pracy i kapitału (Baer-Nawrocka i Poczta, 2014).

Celem opracowania jest przedstawienie zmian w strukturze obszarowej gospodarstw w długim okresie. Ocena procesów w długim okresie pozwala wyodrębnić główne kierunki zmian – tendencje. Charakter tych zmian (systematyczność i długotrwałość) pozwala przypuszczać, że przyczyną występowania trendu w rozwoju jest stałe oddziaływanie na zjawisko określonych przyczyn głównych. Przedstawiona zostanie ocena porównawcza zmian liczby gospodarstw ogółem i w grupach obszarowych w krajach UE-15 i Polsce. Zakres czasowy badań zależny był od dostępności danych i daty wstąpienia kraju do UE. Z takich ocen mogą wynikać wnioski dla naszego kraju, co do dalszych zmian w liczbie gospodarstw i ich grup obszarowych.

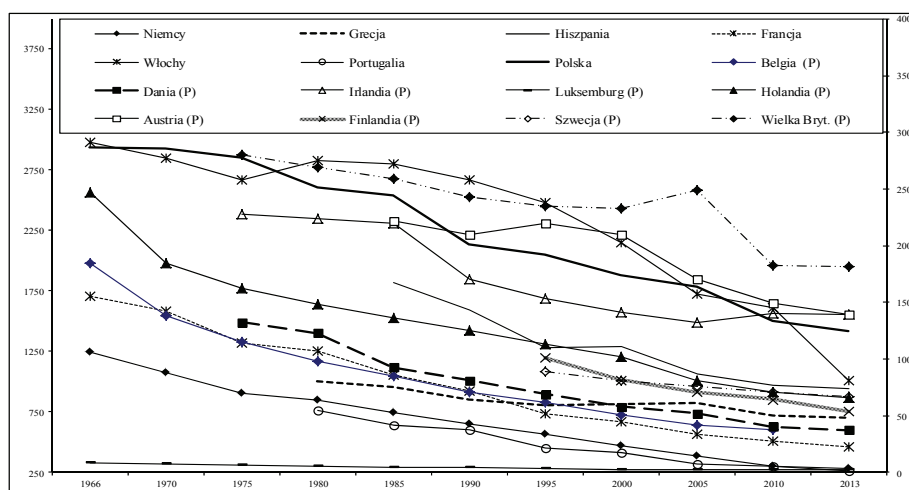
Podstawowymi informacjami o liczbie gospodarstw, ich grupach obszarowych oraz użytkach rolnych były dane GUS i EUROSTAT. Do oceny zmian zastosowano podstawowe mierniki statystyki opisowej (indeksy i tempo zmian), a także funkcje trendu.

Zmiany struktury obszarowej gospodarstw rolnych w UE-15 i w Polsce

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w krajach UE-15 jest bardzo zróżnicowana. Wynika to z uwarunkowań przyrodniczych, czy stopnia zaawansowania przekształceń strukturalnych (Babiak, 2010). W zmianach struktury obszarowej gospodarstw w tych krajach uwidaczniają się jednak prawidłowości. Pierwsza dotyczy zmian liczby gospodarstw. Ogólną prawidłowością jest zmniejszanie się ich liczby (rys. 1). Wynika to z różnych przyczyn. Do głównych zaliczyć można zdolność przystosowania i adaptacji

gospodarstw rodzinnych do warunków i potrzeb otoczenia zewnętrznego i wewnętrznych mechanizmów rozwoju (Tomczak, 2006).

Po drugiej wojnie światowej polityka interwencyjna skierowana była na pobudzenie wzrostu produkcji rolnej w celu zaspokojenia potrzeb żywnościowych wyniszczonej wojną Europy (lata 1957-1968). Główna uwaga zwrócona była na interwencję rynkową powodującą wzrost produkcji (np. poprzez zakupy interwencyjne, czy ustalane ceny interwencyjne). W wyniku takiej polityki determinantami przekształceń strukturalnych były procesy technizacji rolnictwa i konkurencja rynkowa, które pozytywnie wpływały na rozwój większych gospodarstw rodzinnych (Babiak, 2010). Roczna stopa spadku liczby gospodarstw była jednak niewielka. Na przykład we Francji wynosiła 1,4%, w Holandii – 1,8%, a w Danii – 0,3% (Wierzbicki, 1978). Efektem prowadzonych działań interwencyjnych był przyrost produkcji przewyższający zwiększające się zapotrzebowanie. Spowodowało to wprowadzanie mechanizmów ograniczających działania deformujące rynek rolny na rzecz mechanizmów strukturalnych. W 1968 r. sformułowano pierwsze założenia dotyczące zmian strukturalnych (tzw. Plan Mansholta) (Babiak, 2010). Założenia obejmowały propozycje instrumentów polityki rolnej (środki prawne i ekonomiczne), które miały doprowadzić do utworzenia gospodarstw o odpowiedniej wielkości, zdolnych do konkurencji rynkowej (Ciepielewska, 1981; Babiak, 2010). Lata 60. XX w. są więc początkiem przemian strukturalnych w rolnictwie wspieranych przez politykę rolną.



Rys. 1. Liczba gospodarstw rolnych w krajach UE-15 i w Polsce (tys. szt.) w latach 1966-2013, (P) prawa oś³

Fig. 1. Number of farms in EU-15 countries and in Poland (thous. unit) in 1966-2013, (P) right axis

Źródło: opracowanie własne na podstawie EUROSTAT.

W krajach, które utworzyły Wspólnoty Europejskie w 1958 r. na podstawie traktatów rzymskich liczba gospodarstw rolnych zmniejszała się dynamicznie. W latach 1966-2013 liczba gospodarstw w Belgii zmniejsza się o 82,3%, w Niemczech o 77,4%, we Francji

³ Dla krajów założycielskich EWG były dostępne dane o liczbie gospodarstw w latach 1966-2013, a pozostałych krajów UE-15 początek danych zależny był od daty ich wstąpienia do UE.

o 72,9%, w Luksemburgu o 76,1%, w Holandii o 73,4%, a we Włoszech o 66,1%. Największy spadek liczby gospodarstw wystąpił w latach 1966-1975 (rys. 1).

W późniejszych latach kontynuowana była tendencja spadku liczby gospodarstw. W badanym okresie zmniejszyła się także powierzchnia użytków rolnych. Spadek liczby gospodarstw był szybszy niż powierzchni użytków rolnych, co prowadziło do zwiększenia przeciętnej powierzchni gospodarstwa. Ogółem przeciętna powierzchnia gospodarstwa w latach 1966-2013 zwiększyła się 4,6-krotnie w Belgii (do 34,6 ha UR), w Niemczech 3,8-krotnie (do 58,6 ha UR), we Francji 3,1-krotnie (do 58,7 ha UR), w Luksemburgu 8-krotnie (do 63,0 ha UR), w Holandii 3,1-krotnie (do 27,4 ha UR) i we Włoszech 2-krotnie (do 12 ha UR)⁴. W Polsce w tym okresie liczba gospodarstw rolnych zmniejszyła się o 51,6%, a przeciętna powierzchnia gospodarstwa wzrosła 1,5-krotnie, do 10,1 ha UR w 2013 r. Takie tendencje oznaczają, że w Polsce zmniejszenie liczby gospodarstw rolnych odbywało się znacznie wolniej niż miało to miejsce u „najstarszych” członków UE.

Również w krajach, które zintegrowały się z UE w latach późniejszych można zaobserwować podobne kierunki zmian w liczbie gospodarstw. W 1973 r. do UE wstąpiły Wielka Brytania, Dania i Irlandia. Liczba gospodarstw rolnych w Dani w latach 1975-2013 zmniejszyła się o 71,7%, a przeciętna powierzchnia wzrosła 3,2-krotnie (do 67,5 ha UR w 2013 r.), w Wielkiej Brytanii - spadek liczby o 35,2%, a średni obszar gospodarstwa wzrósł 1,4-krotnie (do 93,6 ha UR) i w Irlandii spadek liczby gospodarstw o 38,8%, a przeciętny obszar wzrósł 1,4-krotnie (do 35,5 ha UR). W tym okresie w Polsce liczba gospodarstw zmniejszyła się o 50,1% a jego przeciętna powierzchnia wzrosła 1,5-krotnie (do 10,1 ha UR).

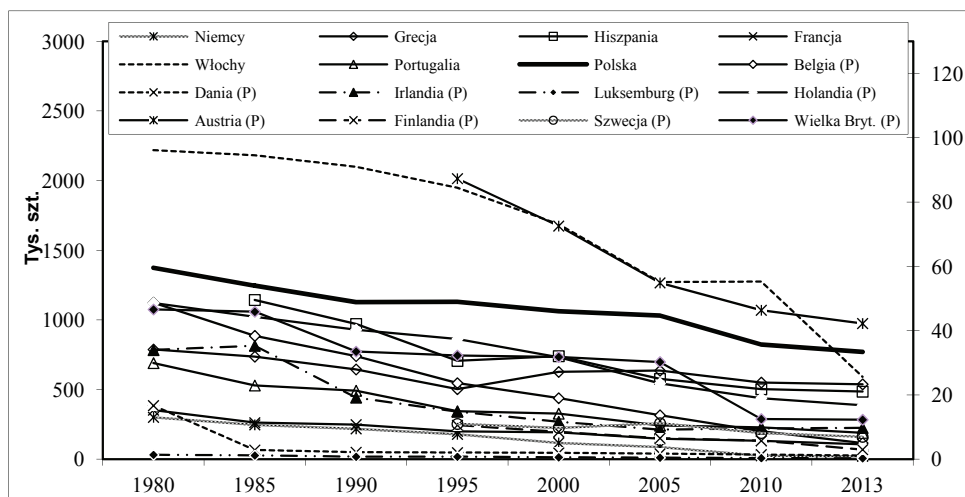
W Grecji liczba gospodarstw w latach 1985-2013 zmniejszyła się o 26,1%, przeciętny obszar zwiększył się 1,6-krotnie (do 6,8 ha UR w 2013 r.), w Hiszpanii w tym okresie liczba gospodarstw zmniejszyła się o 48,8%, a przeciętny obszar zwiększył się 1,8-krotnie (do 24,1 ha UR) oraz w Portugalii spadek liczby gospodarstw wynosił 58,5%, a przeciętny obszar zwiększył się w tym okresie 1,9-krotnie (do 13,8 ha UR). W analizowanych latach w Polsce liczba gospodarstw zmniejszyła się o 33,1%, a obszar wzrósł -1,4 krotnie (do 10,1 ha UR).

Z kolei w Finlandii w latach 1995-2013 liczba gospodarstw zmniejszyła się o 46,4%, a ich przeciętna powierzchnia wzrosła 1,9-krotnie (do 42,0 ha UR), w Szwecji spadek liczby gospodarstw wyniósł w tym okresie 25,1% przy 1,2-krotnym wzroście powierzchni (do 45,2 ha UR). Natomiast w Austrii w latach 1995-2013 liczba gospodarstw zmniejszyła się o 37%, przy 1,3-krotnym powiększeniu powierzchni (do 19,4 ha UR). W tych latach w Polsce spadek liczby gospodarstw wyniósł 30,5%, a wzrost powierzchni wyniósł 10%.

W krajach UE-15 w szybkim tempie zmieniała się struktura obszarowa gospodarstw (z wyjątkiem Grecji). Zmniejszyła się ich liczba i wzrosła przeciętna powierzchnia. Prowadziło to do poprawy struktury obszarowej gospodarstw. W Polsce procesy te dokonują się w wolniejszym tempie.

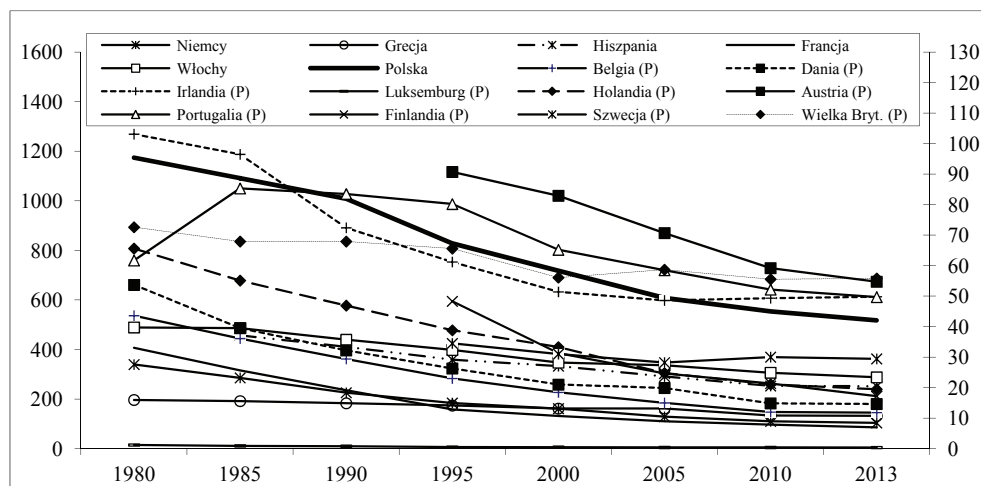
Zmiany liczby gospodarstw są zróżnicowane zależnie od wielkości obszarowej. Najszybciej zmniejszała się liczba gospodarstw małych obszarowo z grupy 1-5 ha UR (rys. 2).

⁴ Dla 1966 r. obliczenia na podstawie EUROSTAT, a dla 2013 r. dane z Farms Structure survey 2013 - main results (2015).



Rys. 2. Liczba gospodarstw w krajach UE-15 i w Polsce w latach 1980-2013 (tys. szt.), z grupy poniżej 5 ha UR, (P) prawa oś⁵

Fig. 2. Number of farms in EU-15 countries and in Poland (thous. unit) in 1980-2013, agricultural area < 5 ha, (P) right axis
Źródło: opracowanie własne na podstawie EUROSTAT



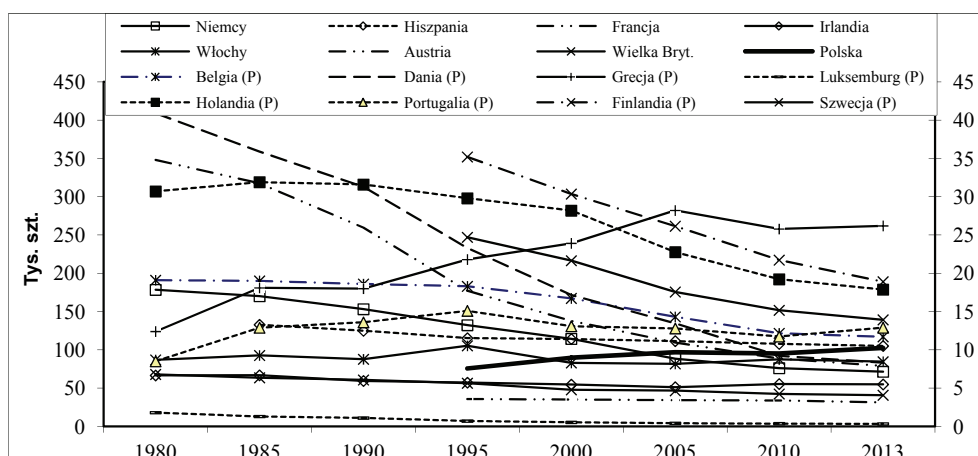
Rys. 3. Liczba gospodarstw w krajach UE-15 i w Polsce w latach 1980-2013 (tys. szt.), z grupy 5 – 20 ha UR, (P) prawa oś

Fig. 3. Number of farms in EU-15 countries and in Poland (thous. units) in 1980-2013, agricultural area 5 - < 20 ha, (P) right axis

Źródło: jak rys. 1.

⁵ Dane o liczbie gospodarstw wg grup obszarowych były dostępne dla krajów, które założyły EWG w latach 1980-2013, a pozostałych krajów UE-15 początek danych zależny był od daty ich wstąpienia do UE. Ta sama uwaga dotyczy także rys. 3-6.

W latach 1980-2013 najwięcej gospodarstw poniżej 5 ha UR ubyło w Belgii, Danii i Niemczech (90-93%), nieco mniej w granicach 70-77% we Francji, Irlandii, Włoszech, Luksemburgu, Portugalii, Wielkiej Brytanii i Holandii. Najmniej w tym okresie ubyło gospodarstw w Grecji (31,7%) i Hiszpanii (57,5%). Natomiast w latach 1995-2013 w Finlandii ubyło 71,4% małych gospodarstw, w Austrii odpowiednio: 56,6% i Szwecji 36,2%. Polsce w latach 1980-2013 ubyło 43,9% gospodarstw poniżej 5 ha UR. Nieco wolniej zmniejszała się liczba gospodarstw z grupy 5-20 ha UR (rys. 3). W analizowanych latach z tej grupy ubyło 70-80% gospodarstw w: Belgii, Danii, Niemczech, Francji, Luksemburgu i Holandii, mniejszy spadek wystąpił w Irlandii (51,7%), Hiszpanii (45%), Włoszech (41,1), Grecji (32,8%), Wielkiej Brytanii (23,1%) i Portugalii (19,5%). Natomiast w latach 1995-2013 z tej grupy obszarowej ubyło 39,7% gospodarstw w Austrii, 64,4% w Finlandii i 14,7% w Szwecji. W Polsce w latach 1980-2013 ubyło 56% gospodarstw z grupy 5-20 ha UR. Spadek liczby mniejszych gospodarstw powoduje przepływ użytków rolnych do gospodarstw większych obszarowo.



Rys. 4. Liczba gospodarstw w krajach UE-15 i w Polsce w latach 1980-2013 (tys. szt.), z grupy 20 – 50 ha UR, (P) prawa oś

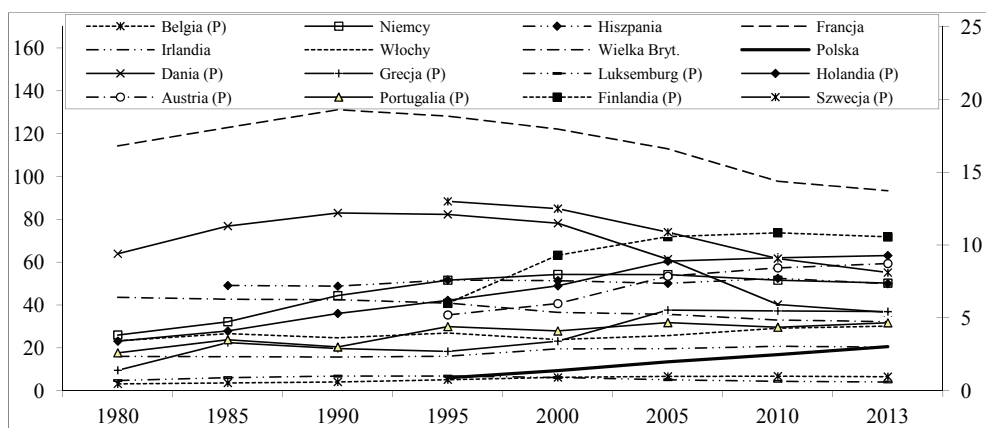
Fig. 2. Number of farms in EU-15 countries and in Poland (thous. units) in 1980-2013, agricultural area 20-<50 ha, (P) right axis

Źródło: jak rys. 1.

W krajach, w których występuje rozdrobniona struktura obszarowa, na początku przekształceń strukturalnych zwiększała się liczba gospodarstw z grupy obszarowej 20-50 ha UR. Taką tendencję wzrostową można zaobserwować w takich krajach jak: Grecja, Włochy, Portugalia. Tendencja wzrostowa w Grecji była kontynuowana do 2005 r. W latach 1980-2005 liczba gospodarstw zwiększyła się w tej grupie o 127%. Od 2005 r. rozpoczęła się tendencja spadkowa. W latach 2005-2013 liczba gospodarstw z tej grupy zmniejszyła się o 7,1%. Natomiast we Włoszech i w Portugalii wzrost liczby gospodarstw z tej grupy utrzymywał się do 1995 r. (rys. 4). W latach 1980-1995 liczba gospodarstw w tej grupie w Portugalii wzrosła o 77,6%, a we Włoszech o 21,1%. Od 1995 r. nastąpiła odwrócenie tendencji na spadkową. W latach 1995-2013 liczba gospodarstw z grupy 20-50 ha UR zmniejszyła się we Włoszech o 19,7%, a w Portugalii o 22,2%. Zmiany te można

określić jako drugi etap przekształceń strukturalnych, w którym następuje zmniejszenie liczby średnich obszarowo gospodarstw. W Polsce liczba gospodarstw z tej grupy obszarowej w latach 1995-2013 zwiększyła się o 35,4%. Oznacza to, że zmiany w liczbie gospodarstw w grupie obszarowej 20-50 ha UR w Polsce w latach 1995-2013 były analogiczne do procesów, które występowały w krajach o rozdrobnionej strukturze obszarowej w latach 1980-1995. W pozostałych krajach UE-15 zmiany liczby gospodarstw z tej grupy obszarowej charakteryzowały się tendencją spadkową. W latach 1980-2013 liczba gospodarstw z grupy 20-50 ha UR obniżyła się około 80% w Danii, Francji, Luksemburgu, o 60% w Niemczech, o 40-50% w Holandii, Belgii, Wielkiej Brytanii. Natomiast w latach 1985-2013 spadek liczby gospodarstw w Hiszpanii wyniósł 21%, w Finlandii: 46% i w Szwecji: 44%.

Zmiany liczby gospodarstw rolnych z grupy obszarowej 50-100 ha UR w poszczególnych krajach UE-15 były różnokierunkowe (rys. 5).



Rys. 5. Liczba gospodarstw w krajach UE-15 i w Polsce w latach 1980-2013 (tys. szt.), z grupy 50 – 100 ha UR, (P) prawa oś

Fig. 5. Number of farms in EU-15 countries and in Poland (thous. units) in 1980-2013, agricultural area 50-<100 ha, (P) right axis

Źródło: jak rys. 1.

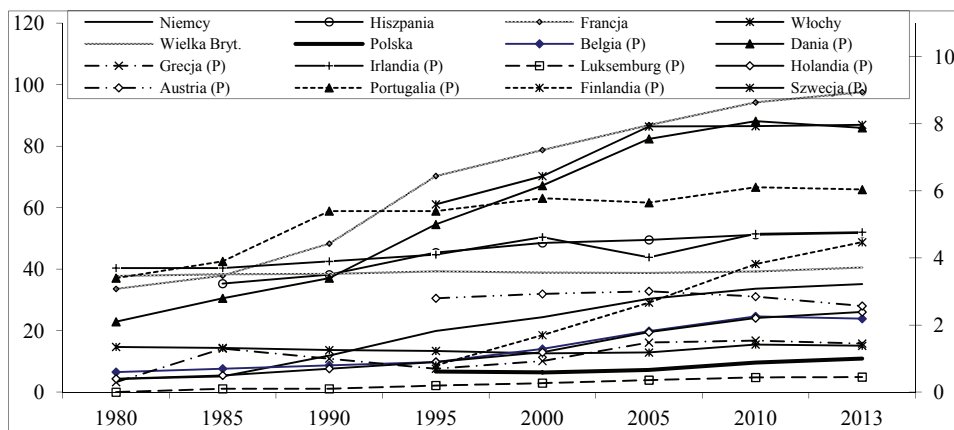
Generalnie można wyodrębnić trzy grupy krajów. Do pierwszej grupy można zaliczyć, te w których następuje systematyczny wzrost liczby gospodarstw z grupy obszarowej 50-100 ha UR. Są to kraje o bardziej rozdrobnionej strukturze obszarowej (przeciętny obszar gospodarstwa w 2013 r. wynosił mniej niż 30 ha UR). Do tej grupy można zaliczyć: Holandię, Hiszpanię, Austrię, Portugalię, Włochy i Grecję. Liczba gospodarstw z grupy obszarowej 50-100 ha UR w latach 1980-2013 zwiększyła się w: Holandii 2,7-krotnie, w Hiszpanii 1,1-krotnie, w Austrii 1,7-krotnie (lata 1995-2013), w Portugalii 1,8-krotnie, we Włoszech 1,3-krotnie, w Grecji 3,9-krotnie, a w Polsce 3,4-krotnie (lata 1995-2013).

Druga grupa krajów charakteryzowała się spadkową tendencją liczby gospodarstw z grupy obszarowej 50-100 ha UR. W latach 1980-2014 liczba gospodarstw z analizowanej grupy zmniejszyła się w Wielkiej Brytanii o 26%, w Szwecji o 37,6% (w latach 1995-2013)

Pozostałe analizowane kraje można zaliczyć do trzeciej grupy. Charakteryzują się one zmianą kierunku tendencji liczby gospodarstw z grupy obszarowej 50-100 ha UR ze

wzrostowej na spadkową (rys. 5). W Danii do 1990 r. liczba gospodarstw z tej grupy wzrosła o 29,8%, by w następnych latach (1990-2013) obniżyć się o 55,8%, a we Francji odpowiednio: 15,8% i -28,9%. W Luksemburgu wzrost wyniósł 42,9%, a potem nastąpił spadek o 40%. Z kolei w Belgii liczba gospodarstw z tej grupy zwiększała się do 2010 r. (wzrost o 111,9%), a potem odnotowano spadek o 3,7%, w Irlandii wzrost osiągnął 29,8%, a spadek 2%, a w Finlandii wzrost wyniósł 90,7%, a spadek 2,6%.

Kraje należące do drugiej i trzeciej grupy charakteryzują się większymi obszarowo gospodarstwami (średnia powyżej 30 ha UR). W tych krajach gospodarstwa z grupy obszarowej 50-100 ha UR podlegają przekształceniu w podmioty o większym areale użytków rolnych. W Polsce liczba gospodarstw z tej grupy obszarowej charakteryzuje się tendencją wzrostową (rys. 5). W latach 1995-2013 ich liczba zwiększyła się 3,4-krotnie do 20,6 tys. szt.



Rys. 6. Liczba gospodarstw w krajach UE-15 i w Polsce w latach 1980-2013 (tys. szt.), z grupy 100 i więcej ha UR, (P) prawa oś

Fig. 6. Number of farms in EU-15 countries and in Poland (thous. units) in 1980-2013, agricultural area 100 ha or over, (P) right axis

Źródło: jak rys. 1.

Tempo zmian liczby gospodarstw z grupy 100 i więcej ha UR było zróżnicowane w poszczególnych krajach członkowskich UE. Najszybciej liczba największych gospodarstw zwiększała się w latach 1980-2013 w Niemczech (wzrost 8,2-krotny), Holandii (wzrost 6-krotny), Finlandii (w latach 1995-2013 wzrost 5,6-krotny), Grecji (wzrost 4,8-krotny), Luksemburgu (wzrost 4,5-krotny), Danii i Belgii (wzrost 3,8-krotny) oraz Francji (wzrost 2,9-krotny). W pozostałych krajach liczba gospodarstw w tej grupie obszarowej zwiększyła się od 1,1 do 1,8-krotnie. Niewielki spadek liczby gospodarstw z tej grupy wystąpił w Austrii w latach 2010-2013 (o 8,2%). W Polsce w latach 1995-2013 liczba gospodarstw w tej grupie wzrosła 1,6-krotnie, przy czym dotyczy to gospodarstw o obszarze do 300 ha UR. Najszybciej wzrosła liczba gospodarstw z grupy 100-200 ha UR (wzrost 3,2-krotny), i 200-300 ha UR (wzrost 1,9-krotny), natomiast zmniejszyła się o 30,4% liczba gospodarstw o powierzchni 300 i więcej ha UR (Struktury..., 2015).

Przedstawione zmiany w strukturze gospodarstw prowadzą do powiększenia powierzchni gospodarstwa. Następuje eliminacja mniejszych obszarowo gospodarstw, a pozostające gospodarują na coraz większej powierzchni. Takie procesy w zmianach struktury obszarowej wynikają z wymogów i konieczności adaptacji do zmieniających się warunków gospodarowania. Zmuszają one do działań w kierunku wzrostu powierzchni gospodarstwa, który warunkuje osiągnięcie odpowiedniego dochodu. Wynika to między innymi z tendencji zmian cen produktów rolniczych i cen środków produkcji. W długich okresach wskaźniki cen produktów rolnych są niższe niż cen środków produkcji. Na przykład w Niemczech w latach 1950-1986 wskaźnik cen produktów rolnych wyniósł 197, a środków produkcji 256, we Francji odpowiednio: 624 i 658, Belgii: 245 i 419, a w latach 1986-1996 odpowiednio: w Niemczech 91,9 i 111,2, Francji; 95,6 i 103,8, a w Belgii 91 i 102 (Stańko, 1999, s. 8). Także w latach następnych obserwujemy podobne prawidłowości. Wskaźnik cen produktów rolnych w krajach UE-15 w latach 1996-2005 wyniósł 103,4, a środków produkcji 113,7 (Eurostat, 2007), a w latach 2005-2012 odpowiednio: 131,9 i 136,8 (Eurostat, 2016). Szybszy wzrost cen środków produkcji niż cen produktów stwarza określone problemy dochodowe dla gospodarstw rolnych (Ritson, 1977; Cramer i Jensen, 1991). Takie kierunki zmian cen produktów rolnych i cen środków produkcji zmuszają także do działań w kierunku wzrostu powierzchni gospodarstwa.

Przedstawione prawidłowości zmian różnych obszarowo gospodarstw mogą stanowić podstawę do wyznaczenia projekcji w średnim okresie (do 2020 r.).

Projekcja struktury obszarowej w Polsce do 2020 r.

Wyznaczone tendencje zmian liczby gospodarstw rolnych w poszczególnych grupach obszarowych były podstawą wyznaczenia funkcji trendu najlepiej opisujących dane szeregi czasowe. Kryterium wyboru postaci funkcji był współczynnik determinacji. Na podstawie wybranych funkcji wyznaczono projekcje cząstkowe, to jest dla poszczególnych grup obszarowych. Projekcję dla kraju stanowiła suma projekcji cząstkowych. Za takim rozwiązaniem przemawiały względy merytoryczne. Zmiany liczby gospodarstw w grupach obszarowych były różnokierunkowe. Projekcje cząstkowe uwzględniają te kierunki. Wyniki projekcji przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba gospodarstw rolnych w grupach obszarowych w Polsce w 2010 r. i ich projekcje do 2020 r.

Table 1. Number of farms in area groups in Poland in 2010 and its projection for 2020

Grupy obszarowe gospodarstw ha UR	Liczba gospodarstw w tys. szt.		Struktura liczby gospodarstw	
	2010	2020	2010	2020
Do 5 ha	823,4	632,3	55,0	54,8
5-20 ha	553,5	383,6	36,9	33,3
20-50 ha	95,3	93,5	6,4	8,1
50- 100 ha	16,8	27,8	1,1	2,4
100 i więcej ha	9,7	15,8	0,6	1,4
Razem	1498,7	1153,0	100	100
Przeciętny obszar gospodarstwa ha	9,6	12,3	X	X

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat.

Konstrukcja projekcji zakłada, że czynniki, które kształtowały tendencję będą oddziaływały na zmiany struktury obszarowej gospodarstw w przyszłości⁶. Przy tym założeniu ogólna liczba gospodarstw będzie się zmniejszać, przy czym największy spadek wystąpi w liczbie gospodarstw obszarowo mniejszych i średnich, tych do 50 ha UR, a najszybciej wzrastać będzie liczba gospodarstw większych obszarowo (50 i więcej ha UR). W wyniku takich procesów zwiększy się udział większych gospodarstw w strukturze użytkowania ziemi rolniczej i wzrośnie przeciętny obszar gospodarstwa (do 12,3 ha UR). Podobna przeciętna powierzchnia gospodarstwa występowała w rolnictwie w Belgii i Luksemburgu w 1975 r. (12,4 ha UR) oraz w Holandii (12,8 ha UR).

Podsumowanie

Przedstawione tendencje w kierunkach zmian w liczbie gospodarstw ogółem i w poszczególnych grupach obszarowych w krajach UE-15 i w Polsce pozwalają stwierdzić, że w przekształceniach struktury obszarowej występują określone prawidłowości. Można do nich zaliczyć:

- zmniejszenie ogólnej liczby gospodarstw rolnych,
- zwiększenie liczby gospodarstw większych obszarowo „kosztem” mniejszych i średnich,
- zmianę charakteru polaryzacji struktury obszarowej gospodarstw. Klasyczna polaryzacja polegała na zwiększeniu liczby gospodarstw na dwu biegunach: małych i dużych obszarowo, „kosztem” grup środkowych (Pałasz, 1999). W warunkach gospodarki rynkowej zmniejsza się liczba mniejszych i średnich gospodarstw oraz ich udział w strukturze gospodarstw i użytkowaniu ziemi, a zwiększa się dużych,
- w krajach UE-15 o rozdrobnionej strukturze obszarowej w początkowych etapach przekształceń strukturalnych okresową tendencją wzrostową charakteryzuje się liczba średnich gospodarstw (20-50 ha UR), która w późniejszych okresach, zmienia się na spadkową, natomiast w krajach o lepszej strukturze obszarowej (większej powierzchni przeciętnego obszaru) zmiana tendencji wzrostowej na spadkową obejmuje także gospodarstwa z grupy 50-100 ha UR.

W Polsce przekształcenia struktury obszarowej gospodarstw są prawie analogiczne jak w krajach UE w początkowym okresie, zmniejsza się liczba gospodarstw ogółem i gospodarstw mniejszych obszarowo (poniżej 20 ha UR), a zwiększa liczba gospodarstw średnich i większych obszarowo. Oznacza to, że Polska znajduje się w początkowej fazie przekształceń struktury obszarowej gospodarstw.

Procesy przekształceń w strukturze obszarowej gospodarstw przebiegają w Polsce wolniej niż miało to miejsce w krajach UE-15.

⁶ Prognozę przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa do 2020 roku przedstawił w 1996 r. A. Woś, opierając się na danych z lat 1950-1990. Z uwagi na różne szeregi czasowe i zmiany warunków funkcjonowania gospodarstw rolnych w 2004 r. prognozy te nie są porównywalne.

Literatura

- Babiak, J. (2010). Zmiany w strukturze rolnictwa krajów Unii Europejskiej. *Roczniki Integracji Europejskiej* nr 4, 87-97.
- Baer-Nawrocka, A., Pocza, W. (2014). Przemiany w rolnictwie. [w:] Polska wieś 2014. Raport o stanie wsi. Redakcja naukowa. Nurzyńska I., Pocza W. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR. Warszawa 2014, 85-124.
- Ciepielewska, M (1981). Wspólna polityka rolna EWG. PWN, Warszawa.
- Cramer, G. L., Jensen, C. W. (1991). *Agricultural Economics and Agrobusiness*. John Wiley & Sons, Inc. New York.
- Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii (1983). Praca zbiorowa pod red. A. Wosia i F. Tomczaka. Wyd. II. PWRiL. Warszawa.
- Farm Structure survey 2013 - main results (2015). Main tables and Database. Eurostat.
- Hunek, T. (1998). Rozwój obszarów wiejskich i agrobiznesu. Encyklopedia Agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa, 735-739.
- Pałasz, L. (1999). Zmiany obszarowe gospodarstw rolnych i ich możliwości produkcyjne w okresie integracji z Unią Europejską. *Postępy Nauk Rolniczych* nr 3, 73-82.
- Ritson, Ch. (1977). *Agricultural Economics. Principles and Policy*. COLLINS 8 Grafton Street, London W1.
- Stańko, S. (1999). Tendencje zmian cen produktów rolnych i żywnościowych w krajach gospodarczo rozwiniętych i w Polsce. *Roczniki Nauk Rolniczych*, PAN, Seria G., T. 88, Z. 1, 7-20.
- Struktury rynku i kierunki ich zmian w łańcuchu marketingowym żywności w Polsce i na świecie (2015). 13 Monografie programu wieloletniego. Praca zbiorowa, red. M. Hamulczuk, IERiGŻ-PIB, Rolnictwo polskie i UE 2020+, wyzwania, szanse, zagrożenia, propozycje, Warszawa.
- Szemberg, A. (1998). Struktura agrarna i polityka strukturalna. Encyklopedia Agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa, 867-875.
- Tomczak, F. (2006). Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju. IRWiR PAN, Warszawa.
- Wierzbicki, J. (1978). Problem koncentracji ziemi i gospodarstw w wybranych krajach europejskich. [w:] Problemy rolnictwa światowego. T. 1, SGGW-AR, Warszawa.
- Woś, A. (1996). Prognoza przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa do 2020 r. PBZ 38-05. IERiGŻ, Warszawa.
- Eurostat (2007). Pobrane 10 listopada 2007 z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- Eurostat (2016). Pobrane 4 stycznia 2016 z: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>.